

Tijdens de Corona-epidemie vielen meer dan 17.000 officieel geregistreerde doden. In werkelijkheid waren dat er veel meer, want zeker tijdens de eerste golf werden de Coronadoden buiten de ziekenhuizen niet meegeteld. Er zijn honderdduizenden mensen ziek geworden. Veel mensen hebben na afloop van de acute fase van de ziekte klachten en een heel aantal mensen ontwikkelt Long Covid. Er is een enorm beroep gedaan op verpleegkundigen, verzorgenden en artsen. Er zijn sociale gevolgen: mensen hebben elkaar niet kunnen zien, met name jongeren hebben veel sociale contacten gemist, bedrijven hebben klappen opgelopen – ook al schijnt dat mee te vallen. Er zijn ook zaken echt mis gegaan, denk aan de verpleeghuizen die geen beschermingsmiddelen kregen tijdens de eerste golf in het voorjaar van 2020, waardoor veel verzorgenden ziek werden en halve afdelingen stierven. En dit is dan alleen maar Nederland, in het buitenland: Italië, Engeland, VS, Brazilië, India, Uganda zijn de klappen veel harder.

Vanwege al deze zaken een herdenking.

Laat ik beginnen met de huidige stand van zaken rond herdenken.

Op 14 juli zei Tamara van Ark tijdens een Corona-debat in de Tweede Kamer dat er een Coronaherdenking gaat komen. Die gaat georganiseerd worden door een Nationaal Comité met belangrijke mensen uit verschillende geledingen van de samenleving, vergelijkbaar met het 4- en 5-mei-comité. Tamara van Ark zei ook nog dat ze half augustus de Kamer verder zou informeren. Nou, dat laatste is nog niet gebeurd. Ik heb contact daar over gehad met het ministerie en zij vertelden dat waarschijnlijk begin september meer informatie komt. De gedachten die in ieder geval breed leven over de vorm van de herdenking is, dat er een nationaal moment komt, maar dat plaatselijke vieringen het belangrijkste worden. Dat is ook de focus die we voor vandaag hebben: wat kunnen we plaatselijk in een stad, dorp, ziekenhuis doen op zo'n dag die centraal aangewezen wordt. Dat biedt ook openingen, je kan straks gaan vragen aan je gemeentebestuur: dan en dan komt er een herdenking, wat gaan jullie doen, wij willen meedoen en hebben ideeën. En in de periode voorafgaand aan de herdenking zullen kranten en televisie er bol van staan, dus je lift heel makkelijk mee op alle publiciteit. Mensen hoeven alleen nog maar te kijken op een website wat er in jouw woonplaats gebeurt.

Een paar punten:

Het is lastig om te gedenken omdat de ramp niet voorbij is. De watersnoodramp, de Bijlmerramp die vonden plaats op een duidelijk moment. Er ligt een script klaar om die te gedenken. Elk jaar op de datum van de ramp – en eens in de vijf jaar uitgebreider. Maar deze ramp is anders. Het is een zgn. slow disaster, een langzame ramp en wanneer moet je die Corona-epidemie herdenken?

Ook op het ministerie is dat een van de belangrijkste vragen steeds geweest: wat is het juiste moment om Covid te gedenken. Vorige zomer is 6 oktober 2020 geprikt als een nationale dag van bezinning. Die is ook geweest, ik weet niet of jullie dat wisten, ik kwam er op de dag zelf achter dat het de nationale dag van bezinning was. Maar goed, die is dus compleet in het water gevallen. Enerzijds doordat ie halfslachtig en knullig georganiseerd was, met niet meer dan een oproep van de overheid om plaatselijk iets te organiseren, anderzijds doordat

in de aanloop naar 6 oktober duidelijk werd dat we in een tweede golf terecht aan het komen waren en het ook heel moeilijk was om iets te organiseren waarbij mensen bij elkaar zouden komen.

Data die op het ogenblik circuleren zijn: begin november, rond Allerzielen – dat zou passen in de ontwikkeling dat Allerzielen een bredere betekenis krijgt dan alleen Katholiek of Christelijk. Een andere datum die genoemd wordt is begin maart 2022, als het twee jaar geleden is dat de epidemie in Nederland begon. Maar goed, wij gaan daar niet over, tenzij de regering alsnog een nationale herdenking zou afblazen.

Weerstand

Als je gaat voorstellen om te gedenken zul je weerstand ontmoeten. Een enquête uit mei van dit jaar laat weliswaar zien dat er onder de Nederlandse bevolking een grote meerderheid is die een Corona-herdenking een goede zaak vindt – ook onder de jongeren – toch zal je straks op weerstand stuiten. Die kan van een directie komen die niet wil dat er veel aandacht is voor negatieve zaken. Maar ook van een IC-verpleegkundige die mensen in eenzaamheid heeft zien sterven, maar die nu wel eens wat leukers wil.

Bedenk als je die weerstand tegenkomt dat die normaal is. Niet willen gedenken was er ook na de oorlog en na de watersnoodsramp. We moeten vooruit kijken, de schouders er onder. Het heeft te maken met niet willen stil staan bij iets naars en zeker ook niet stil willen staan bij alle emoties die daar bij horen: verdriet, schaamte om niet voldoende gedaan te hebben, de angst die je had, de greep op je leven die je verloren was. Er is een ontzettende behoefte in de samenleving om terug te gaan naar een 'normaal'. En dat normaal wordt dan ook nog eens verteld in hedonistische termen als 'op terrassen zitten, naar de nachtclub, naar het voetbal, de Grand Prix of het festival' alsof dat de vulling van een mensenleven zou zijn, zeg ik nu maar even als dominee. De epidemie was een verstoring van de illusie van dat onbezorgde leven en een herdenking is ook een confrontatie met die verstoring.

Jullie zijn zelf vrouws genoeg om om te gaan met die weerstand, het enige wat ik zeg is: begin met die weerstand normaal te vinden. Hoort er bij, is onderdeel van het proces. Het is als bij een therapeutisch gesprek waarbij je denkt: ha, weerstand, nu wordt het interessant.

Bedenk ook dat als mensen op een of andere manier meedoen aan de herdenking het niemand onberoerd laat. Het zal misschien zelfs zo zijn dat je van te voren denkt: er gaat niemand komen. Het zal zo zijn dat veel mensen pas een paar uur van te voren zullen beslissen, nou ja, toch maar even kijken. En dat mensen er toch mooi, opgelucht uit komen.

Wie moeten er herdacht worden.

Mensen maken deze Corona-periode heel verschillend mee. Er zijn mensen die zelf ziek, ernstig ziek zijn geweest. Er zijn mensen die dierbaren hebben verloren. Mensen met longcovid. Maar er zijn ook mensen die zeggen: 'ik ken niemand die in het ziekenhuis ligt'. Er zijn mensen die ontzettend bezig zijn geweest hun bedrijf te redden. Studenten en jongeren zijn weer anders getroffen. Die hebben op een kleine kamer achter een beeldscherm gezeten. En er zijn mensen die vooral het idee hebben dat ze hun vrijheid verloren hebben.

In de gesprekken die ik gevoerd heb, heb ik gemerkt: er is een soort consensus dat je zoveel mogelijk mensen moet insluiten. Kijken of je die verschillende mensen en dat verschillende leed kan meenemen. Niet alleen de gestorvenen herdenken. Dat is op zich al een kunst. Maar, ik merk, op het moment dat je zegt we gaan allerlei groepen er bij betrekken, er is veel verschillend leed, dat dan de neiging bestaat om de doden en de zieken weer te vergeten. En die dreigen sowieso vergeten te worden. Een grote opgave voor jullie bij het vormgeven van de herdenking wordt: hoe betrek je zoveel mogelijk groepen bij de herdenking en zorg je er tegelijkertijd voor dat de doden en de zieken niet opnieuw – zelfs bij de herdenking – worden vergeten.

Want dat is wat er gebeurd is de afgelopen tijd, de doden zijn vergeten, en daarom is herdenken ook zo goed is. Tijdens de eerste golf werd iedereen overspoeld en golden de maatregelen voor (bijna) iedereen: winkels en bedrijven waren gesloten, de treinen reden mondjesmaat. Omdat iedereen deelde in hetzelfde lot was er een grotere mate van solidariteit en was er aandacht voor de meest direct getroffen: de doden, hun nabestaanden en de zieken.

Maar daarna duurde het lang. Er ontstond ook een concurrentiestrijd wie er open mocht en wie er als eerste gevaccineerd mocht worden. Tot afgelopen weekend aan toe zijn er demonstraties: waarom mogen wij niet. Zo verschoof de aandacht van een gezamenlijk kijken naar wie er slachtoffer waren, naar een individualistische kijken: wanneer word ik bevrijd. De zieken kwamen alleen nog maar in beeld als ‘besmettingscijfer’ dat moest dalen.

Je zal als je straks misschien in een plaatselijk comité zit, hier ook conflicten over krijgen. Waar moet het accent liggen, wie mogen we niet vergeten. Ook hier geldt: conflicten horen er bij, ja, het zegt ook iets over de relevantie: mensen vinden het belangrijk genoeg om er ruzie over te maken. Over wie we precies met 4 en 5 mei herdenken en hoe we dat vorm geven is al ruzie zolang de herdenking bestaat. En toch komen er steeds mooie herdenkingen. Ja, juist daarom komen er goede herdenkingen.

Herdenken is belangrijk: het haalt mensen uit hun eenzaamheid met hun verhalen en hun belevenissen. En dan gaat het niet alleen om de spreker die iets zegt, maar het schept gelegenheid voor mensen om ook thuis hun verhaal te vertellen. Of om te huilen of wat ook. Herdenken geeft mensen erkenning voor wat hen overkomen is. Het geeft hun het gevoel ‘gezien’ te zijn. En ze worden dan ook gezien.

Herdenken houdt centrale waarden van onze samenleving hoog: dat een mensenleven kostbaar is en dat een zieke of dode niet een soort collateral damage is van onze samenleving. Dat je gaat herdenken is dan ook geen neutrale zaak. Het is een politiek statement: dit vinden we belangrijk en gaan we zo duidelijk doen dat iedereen zich er toe moet verhouden. Het is dan ook logisch dat er weerstand komt.

Herdenken levert een bijdrage aan de waarden die onderliggend zijn voor de samenleving. Je stelt die waarden in het licht: je laat de zieken en andere slachtoffers niet in de steek. Je jaagt niet zomaar door.

Dat geeft een agenda voor de toekomst. Zo willen we samenleving zijn: niet een samenleving die van leukigheid en vitaliteit aan elkaar hangt: maar een samenleving die aandacht heeft voor zieken, en ook voor verdriet en schuld. Wat dat betreft is herdenken bij uitstek een missionaire zaak voor ons als kerken: met onze waarden – die wat ons betreft voortkomen uit Christus' barmhartigheid en offerbereidheid – treden we naar de samenleving en we appelleren aan onze waarden.

Tot slot een paar tips.

Kijk of je wat met de internationale dimensie van de Corona-epidemie kan doen. Hier in Nederland gaan er niet zo heel veel mensen meer dood aan Corona. Maar in Latijns Amerika, India en Afrika is nog bijna niemand gevaccineerd en heeft de epidemie een enorme impact. Misschien zijn er mensen te zoeken in of buiten je woonplaats die daar wat over kunnen vertellen.

Besteed aparte aandacht aan hoe je jongeren er bij kan betrekken.

Herdenken kan ook over te kort schieten en schuld gaan. Er bestaat consensus dat in de eerst golf de verpleeghuizen vergeten zijn. Personeel en patiënten hadden geen lijntjes lopen naar het ministerie en zijn dan ook min of meer vergeten met heel veel besmettingen onder bewoners en personeelsleden tot gevolg. Er is ook een groot verschil geweest tussen de middenklasse die thuis kon werken en mensen in bijvoorbeeld slachthuizen. Dat doe je niet van achter je laptop en bovendien hadden die mensen te maken met onwillige bazen die vrijwel nooit op hun vingers getikt werden. We hoeven niet het hele Coronabeleid te evalueren in de voorbereiding van de herdenking, maar hier kan je op wijzen en het kan een plaats krijgen.

Sta ook stil bij de positieve kanten van de epidemie. Er zijn ook verhalen over burenhulp te vertellen, over verpleegkundigen die zich inzetten, over de buurt die een buurtpizzeria redde doordat een aantal mensen € 100 gaven, over allerlei creatieve initiatieven. Herdenken is niet alleen terugkijken naar kommer en kwel maar ook zien wat ons geholpen heeft er doorheen te komen: barmhartigheid, solidariteit, opofferingsgezindheid.

En – maar nu kom ik al op het terrein van Marianne Geurtsen – denk ook aan allerlei dynamische vormen van gedenken.

Coen Wessel